

ՕՐԱԳԻՐ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՏՆՏԵՍԸ ԵՒ ԲՆԸԿԸՆ

ԳԻՏԵԼԵԱՑ

ԺԱ. ՏՄԻ ԹԻԻ 6.

1853

ՄԱՐՏԻ 13.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Գուլիերմո Շեյքսպիր

ԳԻՆԴԱՅԻՆ թատերգութեան մէջ ունեցած փառքն ու պարծանքը անգղիացիք չունին. իրենց զրականութեան ծագելէն ինչուան հիմա անանկ թատերգութեան մը հանած չեն, որ Քոլնէյլին ու Ուասինին հաւասարի: Եւ բանս հանձարի պակասութիւնը չցուցնէր, որ անգղիացւոց զօրաւոր մտայն ու բնաւորութեանը չենք կրնար տալ. բայց ինչպէս որ յայտնի կ'երևայ իրենց գրուածքներէն՝ անգղիացւոց բանաստեղծներուն քերթութիւնները ճաշակի կողմանէ շատ պակասաւոր են: Ի վերայ այսր ամենայնի իրաւամբ

կրնան պարծիլ անգղիացիք իրենց Շեյքսպիրին վրայ, որ Լոնդոնի թատերգութեանը հայրն ու հիմունքը եղաւ, և իրեն զօրաւոր ու բիւրաբեղուն հանձարոյն ինչուան հիմա զուգակից մը չկրցաւ հանել Լոնդոնի: Իրաւ եղան իրենց մէջ դեռ ուրիշ շատեր ալ որ աստեալ քերթութեանս մէջ ըստ բաւականին յաջողեցան, բայց Շեյքսպիրին հետ չեն կրնար համեմատուիլ: Եւ որ համար մենք ալ անգղիացւոց թատերգութեանը վրայ խօսելով՝ բաւական կը սեպենք միայն Շեյքսպիրին վրայ տեղեկութիւն տալը:

Վուլիէլմու Շէքսպիր Լ'նգղիոյ Ուոլթիք կոմսութեան Սթրէտֆորտ—(Խն—) յիշենք քաղքին մէջ ծնաւ 1564ին ապրիլի 23ին՝ ազնուազգի տնէ մը։ Հայրը նոյն քաղքին դատաւորներուն գլխաւորն էր․ բայց վերջէն դատաւորութիւնը մէկ դիմողուց ու վաճառականութեան ձեռք զարկաւ․ բայց զրգբաղդութեամբ բաները յաջող չերթալով՝ շատ ընկաւ։ Լ'նգի որ քաղքին մէջ ծրի դպրոց մը կար, ուր կրցաւ զրկել Վուլիէլմուրը․ հոն ըստ բաւականին լաւ կրթութեցաւ, ու երբ ատենն եկաւ որ դպրոցէն ելլէ՝ հայրը զինքը վաճառականութեան դրաւ։ Բայց հօրը ջանքը շուտով փուճ ելաւ․ վասն զի Շէքսպիր տասներեօթը տասնութ տարեկան՝ որ եղաւ՝ ամուսնացաւ, ու տան հօգը վրան առնելուն՝ ալ վաճառականութիւնը ձգեց․ ասանկ ինք իր գլխուն միտակ մնալը օգուտ չըլլալէն զատ՝ մեծ վընաս ալ բերաւ իրեն։

Շէքսպիր իրեն պէս հասակակիցներուն հետ սկսաւ կենակցութիւնը․ ու ինչպէս որ յայտնի է՝ անոնց ախտերն իրեն ալ անցան։ Լ'սոնք սովորութիւն ըրած էին՝ մանաւանդ թէ ըսեմ՝ զուարճութիւն մը դարձուցեր էին իրենց՝ որ կ'երթային լիւսի անունով մէկուն Բարթ՝ ըսուած պարտէզին մէջէն վայրի կենդանիներ կը գողնային։ Եւ ինչ՞ մարդը մէկ երկու համբերեց՝ տեսաւ որ չեղաւ․ դատաստանի հանեց զասոնք։ Շէքսպիր աս բանիս վրայ շատ կիրք ելաւ, ու շուտ մը սաստիկ կծու երգիծաբանութիւն մը շինելով՝ գնաց լիւսիին դրան վրայ կախեց։ Եւ երգիծաբանութենէն աւանակ կրակ կտրեցաւ լիւսի, որ Շէքսպիր՝ վախէն չըլլայ թէ անոր վրէժ ինդրութեանը հանդիպի, ելաւ լոնսրա փախաւ․ ու հոն ապրելու ուրիշ ճար մը չգտնելով՝ հարկադրեցաւ թէատրոն մը մտնելու ու դերասանութիւն ընելու։

աս արուեստը իրեն հանձարոյն շատ օգնութիւն ըրաւ, որ ինչուան անատեն անծանօթ էր ամենուն։

Տեսաւ որ դերասանութենէ ալ չէր կրնար ըստ բաւականին իր պիտոյքը հոգալ․ մտածեց որ փոխանակ ուրիշին գրուածքը ձեւացընելու՝ ինքն իր քովէն շարագրէ․ և իր մեծ հանձարը առանց իրեն իմանալուն զինքը ասոր մղելով՝ գրիչը ձեռքն առաւ 1589 տարւոյն ու սկսաւ թատրերգութիւններ հանել․ և քիչ ատենի մէջ մեծ անուն հանեց թէ իբրեւ թատրերգակ և թէ իբրեւ դերասան․ աս վերջինիս կողմանէ ալ անատեն աւելի քաջ կը հանդիսանար՝ երբոր իր թատրերգութիւններուն դերասանութիւն կ'ընէր։

Բայց իրեն փառացը հետ նախանձոտաց յաչաղանքներն ալ մէկտեղ սկըսան, որ երեւելի մարդկանց անխուսափելի վիճակն է։ Լ'սոնք սկսան Շէքսպիրի դէմ պարսաւադէտ քննութիւններ ու երգիծաբան գրուածքներ հրատարակել․ բայց Շէքսպիր ամենեւին բերան չբացաւ անոնց դէմ․ ու իր հանձարը անգործ չթողլով՝ տարուէ տարի երկու իրեք թատրերգութիւններ կը հանէր, որոնց շատը իրեն զըլխաւոր դործոց կարգն անցած են։ Բայց իրեն աս փառաւոր մտաց ծնունդները չկրցան իր փառասիրութիւնը շարժել․ իր թատրերգութեանց վրայ ոչ կը մտածէր և ոչ անուն կը դնէր․ եւ իր փառաւոր ընթացքը լմնցնելէն վերջն ալ ամենեւին փոյթ չըրաւ մէկ տեղ ժողովելու իր թատրերգութիւններն ու հրատարակելու․ իր մահը արթնցուց ամենուն մտքին մէջ իր մեծ փառքը, ու անկէ ետքը հետզհետէ ինչուան այսօրուան օրս անդադար իր երկասիրութիւնները կը հրատարակուին մեծամեծ գովեստներով։

Լ'սոնկ անփառասէր բարուց տէր էր Շէքսպիր, որ շատ պատիւ կ'ընէ իրեն, ու իր անուանը անմահութեան աս ալ կերպով մը կ'օգնէ։ Եւ բանիս ուրիշ գեղեցիկ օրինակ մ'ալ ունինք Շէքսպիրի վարուց մէջ։ Պէն-Ղոն-

1 Լ'նգղիացիք զուարճութեան համար սովորութիւն ունին ծառատունկ մեծ պարտէզներ շինել՝ որոն կամ ժուռ գալու համար, և աս պարտէզները Բարթ կ'ըսուին։

սրն անունով երիտասարդ ողբերգակը կ'ուզէր իր մէկ թատերերգութիւն ձեւացնել տալ . բայց դերասանները անոր անունը դեռ ելած չըլլալուն՝ աղաչանալը մտիկ չգրին : Շէքսպիր ուզեց որ մէյ մը տեսնէ աս ողբերգութիւնը . առաւ կարգաց ու անանկ հաւնեցաւ՝ որ շատերուն դիմաց գովեց : Շէքսպիրի գովեստներէն յորդորուելով դերասանները՝ թատրոնի մէջ ձեւացուցին . և ան անձանթ քերթողին ողբերգութիւնը փոխանակ պարսաւ ընդունելու կամ գոնէ անտարբերութեամբ նայուելու՝ մեծ գովեստից արժանի եղաւ ամենէն . աս առթոյն Շէքսպիր բարեկամացաւ Պէն-Ղոնսընին հետ :

Շէքսպիր ինչուան իր կենաց քառսունովեցերորդ տարին թատերերգութեան վրայ աշխատելէն ետքը՝ յոգնեցաւ ու թողուց թատերերգութիւնը և իր հայրենական քաղաքը քաշուեցաւ : Հոն իր ծննդեան տունը գնեց , որպէս զի մը նայած կեանքը հոն անցընէ . և իր վերջի տարիները շատ խաղաղաւէտ ու երջանիկ տարիներ եղան . խղիւսաբէթ թագուհին , ու վերջէն Յակոբ Ա իրենց պաշտպանութեանը տակն առած էին զինքը , մեծամեծները կը սիրէին ու վրան մեծ համարմունք ունէին . և ուրիշ շատ լորտեր ալ առատաձեռնութեւ թողակներ կապած էին իրեն . անգամ մը զինքը վարձատրելու համար միլորտ մը հազար լիրէ սղերլին զրկեց իրեն :

Երոնցմէ աւելի իր երջանկութիւնը ան էր որ բանի մ'ալ մտմտութեւ չունէր , և միայն ուրիշներու բարիք ընելու կը մտածէր : () ր մը Շէքսպիր իր մէկ ճանչցած կնկանը գնաց , որուն տունը շատոնցունէ 'ի վեր էր որ չէր հանդիպած : Բայց ինչ վիճակի մէջ գտնէ զանիկայ . էրիկը մեռած , ինքը դատաւ տանի մը մէջ յաղթուած , որով բոլոր հարստութիւնը կորսնցուցեր էր . քովը օգնական մը չունէր . ասոնք բաւական չէին՝ իրեք աղջկանցը հոգն ալ իր վրան էր : Եր ցաւալի տեսարանիս վրայ սիրտը շատ շարժեցաւ ու աչուրները արցունքով լեցուեցան . բարեւեց մայրն

ու աղջիկները և առանց բան մը ըսելու դուրս ելաւ : Բիւ մը ատենէն նորէն դարձաւ , ու լեցուն քսակ մը բռնադատութեամբ տուաւ կնկանն որ ընդունի . որն որ փոխ առեր էր իր մէկ բարեկամէն : Բայց երբոր տեսաւ որ աս իրեն ըրած օգնութիւնը ասոնց կարօտութեանը քով շատ քիչ բան էր՝ սաստիկ տխրեցաւ , ու լալով ըսաւ . “ Ես առջի անգամն է որ հարուստ ըլլալ կ'ուզէի ” : Երանի թէ ամէն հարուստներն ալ ասոր սիրտը ունենային , որ թէ զիրենք ու թէ զուրիշները երջանկացընէին :

Շէքսպիր ասանկ լաւ կերպով անցընէէն ետքը իր կենաց ետքի տարիները իր քաղքին մէջ՝ 1616^{ին} Մարտի 23^{ին} նոյն օրն որ ծներ էր՝ վախճանեցաւ յիսունուերկու տարեկան : Սարմինը Սթրէտֆրտի եկեղեցւոյն տակը թաղեցին , ու հոն եկեղեցւոյն մէջ իրեն մահարձան մ'ալ կանգնեցին : Սերջէն 1740^{ին} փառաւոր մահարձան մը շինուեցաւ 'ի պատիւ իրեն , զորն որ Սեեսթմինսթրի աբբայարանին մէջ դրին : Իսկ իր տունը Բասդրէլ անունով նորազանդ ծխատէր մը գնեց . բայց տեսնելով որ աս մեծ մարդուս տունը տեսնելու համար անդադար ամէնը հոն կու գային՝ տունը քակել տուաւ ու նիւթերը ծախեց :

Շէքսպիր բնութեամբ առանձնութիւն ու խաղաղ կեանք շատ կը սիրէր . անոր համար բոլոր իր կեանքն ալ առանձնութեամբ անցուց . ու մեռնելէն առաջ երբոր ինք իր տապանագիրը շինեց՝ պատուիրեց որ ամենևին իր մարմնոյն չդալին : Սմէն իրեք տարին մէյ մը բոլոր իր հետևողներն ու ջատագովները կը ժողվուին իր հայրենական քաղաքը ու մեծ հանդիսիւ ներբողեաններ կը կարդան իր վրայ , և աս մեծանուն քերթողին անուամբը՝ իրենք ալ Շէքսպիրեան ժողով կ'ըսուին :

Վանք հիմա իր թատերերգութեանցը , որոնց վրայ է բոլոր իր արդիւնքը : Շէքսպիր այնպիսի զարմանալի թատերգական հանճար մը ունէր՝ որ կար-

ծէս թէ բնութեան մէջ իրաւոր որ վրսեմ ու մեծ բաներ կան՝ իր գլուխը ժողովեր էր , ինչպէս որ իրաւամբ կ'ըսէ երևելի զաղղիացի մը : Բայց թատերադու թեան արուեստին ձեռք որ զարկաւ՝ ի սկզբանէ ի վեր միշտ աս մտածութիւն ու վախճանը ունէր՝ անանկ ոճ մը բռնելու որ ռամկին հաճոյ անցնի , որով և աւելի օգտակար ըլլայ . անոր համար է որ շատ կատակերգութիւններ ալ շարադրեց , և ողբերգութեանց մէջ ալ շատ տեղ կատակերգական կերպ մը բանեցուց : Թող որ պզտիկուց հանձարը կրթութիւն առած չըլլալուն՝ զարմանք չէ որ այնչափ մեծ պակասութիւններ ունենայ . իսկ թէ որ ժամանակին ալ նայելու ըլլանք՝ Շէքսպիրին դերադանցութիւնը աչուրնին մէկէն կ'առնէ . իրմէ առաջ միայն իտալացի Խրիստինոյ քերթողը ելեր էր , որ իր երևելի Սֆոֆիզա ողբերգութեամբը բոլոր Եւրոպայի օրինակ մը տուաւ հընոց ողբերգութեանը : Վարձեալ ինքն միայն եղաւ , որ առանց յունաց ողբերգութիւնները կարգալու , առանց Թրիստինոյին Սֆոֆիզայ տեսնելու՝ իրեն հանձարոյն միայն ապաւինած՝ չէ թէ մէկ հապա երեսունուեօթը թատերադու թիւն շինեց :

Բոնց մեծ մասը ողբերգութիւն է . բայց տառնըչորս հատ ալ կատակերգութիւն ունի : Ողբերգութիւնները ասոնք են . Սաքսէդ , Բրքայն Յովհաննէս , Ռիչարտ Բ , Հենրիկոս Գ երկու մաս բաժնած , որ մէյմէկ ողբերգութիւն են . Հենրիկոս Ե , Հենրիկոս Զ իրեք մաս բաժնած նոյն կերպով . Ռիչարտ Գ , Հենրիկոս Ը , Տրոյիլոս և Խրիստիդէ , Տիմոն աթենացի , Կրիտլանոս , Յուլիոս Կեսար , Բնտոնիոս և Կղէոպատրոս , Չիմպէլին , Տիտոս Բնգրոնիկոս , Պերիկլէս , Բրքայն Լիլըր , Ռոմէոյ և Շիուլիդէ , Համլէթ և () թէլոյ : Կատակերգութեանց մէջ երևելիներն են Սրբիկն ու Կանայք Ռիսգլըրի ըսուածները :

Բայ իր թատերադու թեանց մէջ թատերական արուեստին կանոնները պա-

հած չէ . որովհետեւ ոչ ժամանակի , ոչ տեղւոյ և ոչ գործողութեան միութիւն կայ . ողբերգութիւն ունի որ դիւցազնին բոլոր վարքն է՝ մանկութենէն սկըսեալ ինչուան մահը : Տեսարանը մէկ մը Սենտիկէն Լիպրոս կը փոխէ , մէյ մը Սկովտիայէն Լնկիլթէռուս կ'անցնի , ինչուան նաև Հոովմէն՝ Հոէնոսի վրայ կղզի մը , անկից ալ Սակեդոնիա կ'երթայ : Երբեմն գործողութիւն միութեանն ալ որ ողբերգութեան մէջ ամենահարկաւոր բան է՝ զանցառութիւն ըրած է . ինչպէս Յուլիոս Կեսարին ողբերգութեան մէջ՝ դիւցազնին մեռնելէն ետքը այնչափ պատերազմներ ու նորանոր գործողութիւններ կը հանդիպին , որ անկից չէ թէ մէկ հապա շատ մը ողբերգութիւններ կրնային շինուիլ : Ողբերգութիւններուն մէջ ռուականներ , վհուկներ , կատակերգականներ , կօշկակարներ ու հիւաներ կը մտցնէ , ու տեսարանին վրայ ձիերով պատերազմ ընել կու տայ : Վարձեալ ամենէն աւելի վսեմ կտորներուն մէջ՝ ծիծաղական բաներ կը մտցնէ , անանկ որ ողբերգութեան ուժը բոլորովին կը կտրի կ'երթայ . անոր համար ողբերգութիւն մը , մանաւանդ թէ արարուած մը չունի՝ որ սկզբանէ ինչուան վերջը նոյն ընթացքով երթայ՝ ու նիւթէն տարբեր բաներ մէջը չ'առնէ , և կամ կերպով մը վսեմութիւնը չտկարանայ : Բոնց ամէնն ալ թատերադու թեան կանոնները չգիտնալուն պատճառաւն է :

Բայց երբոր մէյ մը իր գրիչը ձեռքն առնէ՝ ան ատեն ալ կարծես թէ մարդուս բնութենէն դուրս կ'ելլէ . անանկ վեհ դիւցազներ դիմանքին կը բերէ՝ որ ուրիշ ամէն բան մոռցնել կու տայ մարդուս . բաց ասկից՝ կիրքերը առանց արուեստականութեան դուրս ցատքեցնելու մէջ մի միայն է , թէ գորովոյ ըլլայ և թէ բուռն կիրքեր : Պէր կ'ըսէ թէ Շէքսպիրի մէջ այնչափ աս բանիս օրինակ կրնանք գտնել՝ որ ուրիշ ամէն ողբերգականերուն աս տեսակ կտորները մէկտեղ հաւաքելու որ ըլլանք՝ ասոնց

Թուոյն չեն հասնիր . և ասոր համար է որ իր թատերերգութիւնները այսչափ երկայն ատենուան մէջ ալ դեռ հաւասարապէս հաճոյ անցած են ամենուն :

Բայց իր ամենէն աւելի մեծ ձիրքը ուրով Նւրոպայի գրեթէ ամէն թատերգական հանձարները կը գերազանցէ՝ մարդկային բարուց ամենասքանչ նկարագրութիւնն է , որով զմարդ՝ ինչպէս որ է իրօք , անանկ կը ձեւացնէ : Ողբերգութիւնները խիստ քննութիւններու տակ ընկան , ու թէպէտ պակասութիւնները ամէնն ալ մեղադրած են , բայց ոչ ոք կրցեր է ժխտել Շէքսպիրի մեծ հանձարոյն ձիրքերն ու առաւելութիւնները :

Շէքսպիրի կատակերգութիւններն ողբերգութեանց չեն հասնիր . բայց դարձեալ ասոնց մէջ ալ զօրաւոր , ստեղծիչ ու բեղմնաւոր հանձար մը կը փայլի . և ինչպէս որ ողբերգութեանց համար ըսինք՝ ասոնց մէջ ալ բնաւորութեց նկարագրութիւնը շատ լաւ կ'ընէ : Բնոց պակասութիւններուն սովորականը՝ կանոններու զարտուղութիւնն է . խաղին ազնուութեանն ալ այնչափ նայած չերևար : Ուրիշ քանի մը քերթութիւններ ալ շինած ունի Շէքսպիր , ու խել մը մանր մունր ոտանաւորներ , որոնք ողբերգութեանցը յարգը չունին :

Ի՞նք ուղեւոր ընթերցողաց ճաշակ մը տալ աս մեծահանձար քերթողին ու ճոյն ու բռնած կերպին՝ լաւ կը սեպենք իրեն : Յուլիոս Սեսար ողբերգութեւ , որն որ իրեն շատ անուանինքնէն է՝ ամբողջ մէկ հաստուած մը հաւատարիմ թարգմանութեամբ օրագրիս մէջ ուրիշ անգամ հրատարակելու :

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ՃԱՏՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

Եւրոպայի տօնավաճառներուն վրայ գիտելիք :

ՈՐՈՇԱԿԻ չենք կրնար ըսել թէ տօնավաճառին սկիզբը երբ եղած է . այսչափ միայն ստոյգ գիտենք որ կալուածական կառավարութեան ատեն սկըսած է . որովհետեւ նոյն ատեն ամէն Պարսն անձին շահուն համար իր փոքրիկ տէրութեան կամ իր քաղքին մէջ տարին քանի մը օր որոշած էր , որ ժողովուրդը կրնար ան օրերը վաճառներ ու առուտուր ընել : Բայց պարոններէն ու մանք աւելի խելքով մտածելով ան օրերուն տրուած հարկերը շատ թեթեւցուցին ժողովրդեան վրայէն . որով բնականապէս ժողովուրդը աւելի բազմութեամբ սկսաւ ժողովուրդ : Ապագաւորներն ու կայսերը ալ աս բանիս օգուտներն ու շահը տեսնելով՝ իրենք ալ անոնցմէ օրինակ առին , ու նոյն վախճանով սկսան իրենց մեծատարած տէրութեան մէջ քանի մը քաղաք որոշել՝ շատ ազատութիւններ ու առանձնաշնորհութիւններ ալ տալով : Բնոց որ եղաւ տէրութեան ամէն կողմէն հոն կը վազէին վաճառականներն ու գնողները ու ասանկով տօնավաճառներն սկսան և կամաց կամաց շատ ծաղկեցան անանկ որ երկրի մը վաճառականութեանը հիմը սեպուեցան . որովհետեւ վաճառականութիւնը ուրիշ միջոց մը չունէր զարգանալու ու տարածուելու :

Բայց քանի որ քաղաքականութիւնն ու ճարտարութիւնը առաջ գնաց ու վաճառականութեան շատ ազատութիւններ տրուեցան , քանի որ բիւրաւոր ճամբաներով տէրութիւնները իրարու հետ սկսան հաղորդակցիլ , տօնավաճառներն ալ ինկան , անանկ որ հիմա կուան ատենս Նւրոպայի ամենէն ծաղկեալ ազգաց մէջ կամ գրեթէ բոլորովին վերցուած են տօնավաճառները կի՞ գոնէ միջին դարու պայծառութիւնը չու-